

Bijenimpuls voor Brabant

Meerjarenprogramma 2015-2018

2 juni 2015

Provincie Noord-Brabant

Inhoud

Voorwoord.....	3
1. Introductie.....	4
1.1 Politieke aanleiding.....	4
1.2 Economische en ecologische betekenis van de bijen	4
1.3 Oorzaken voor de achteruitgang van de bijen.....	5
2. Positionering van het Meerjarenprogramma	7
2.1 Samenhang met Europees en landelijk beleid	7
2.2 Samenhang met provinciaal en lokaal beleid	7
2.3 Rolverdeling in het Meerjarenprogramma	8
3. Doel, strategie en ambitie	10
3.1 Doel	10
3.2 Strategie	10
3.3 Ambities	10
4. Acties	12
4.1 Bestrijdingsmiddelen.....	12
4.2 Leefgebieden: voedselaanbod en biodiversiteit.....	14
4.3 Imkerpraktijk	16
4.4 Kennis en educatie	17
5. Monitoring	19
5.1 Voedselplanten en bijen.....	19
5.2 Wintersterfte honingbijen.....	19
5.3 Samenwerking imkerorganisaties.....	19
6. Uitvoering	20
6.1 Provincie	20
6.2 Overige partners	21
6.3 Communicatie	23
6.4 Begroting.....	24

Foto omslag; Yvonne Vloemans (Food4Bees)

Voorwoord

Bijen zijn de laatste jaren veelvuldig in het nieuws. De reden hiervoor is ernstig. Wereldwijd neemt het aantal honingbijen en solitaire bijen af. Helaas zien we dat ook in Brabant. De oorzaken hiervoor zijn een afname van het voedselaanbod, infecties vanwege de varroamijt en de aanwezigheid van bestrijdingsmiddelen in het milieu. Vaak is sprake van een combinatie van deze oorzaken die kan leiden tot een sterfte van wel 50% van een bijenvolk.

De ophef in de media over de afname van de honingbij en wilde bij is vooral gekoppeld aan de discussie over het gebruik van de zg. neonicotinoïden in de landbouw.

De aantasting van de bijengezondheid levert economische risico's voor de fruitteelt en tuinbouw vanwege de betekenis van de bij als bestuiver van gewassen. Vanwege deze bestuivingsfunctie voor kruiden hebben honingbijen en wilde bijen ook belangrijke ecologische waarden en zijn het goede indicatoren voor de conditie van het natuurlijke ecosysteem.

Een gezond leefgebied voor de bij is in het belang van de hele samenleving. Daarom hebben Provinciale Staten unaniem een motie aangenomen waarin de provincie en haar partners worden opgeroepen een Meerjarenprogramma op te stellen met concrete initiatieven voor verbetering van de bijengezondheid. Boeren, burgers, maatschappelijke organisaties, overheden en bedrijven: iedereen in de samenleving kan hieraan een steentje bijdragen.

Dit Meerjarenprogramma Bijenimpuls voor Brabant is het resultaat van een samenwerking van de provincie en diverse partners. Onderstaande partijen ondersteunen de aanpak voor verbetering van het leefgebied en vatten de uitvoering van dit Meerjarenprogramma op als een gedeelde verantwoordelijkheid.

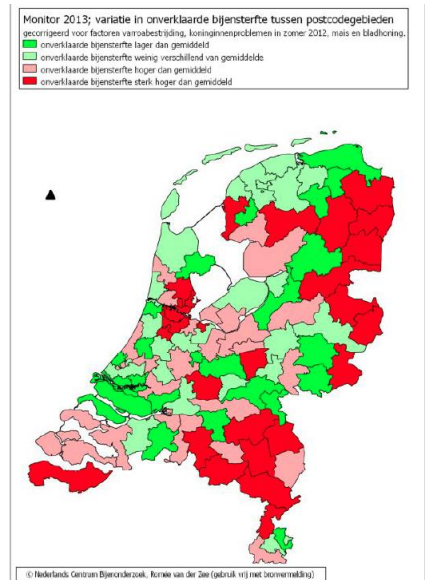
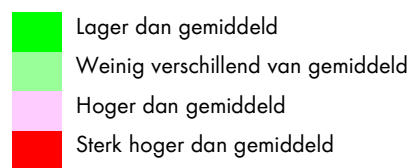
Brabants Landschap	Natuurmonumenten
Brabants Particulier Grondbezit	Nederlandse Bijenhoudersvereniging
Brabantse Milieufederatie	Provincie Noord-Brabant
Brabantse Streeknetwerken	Stichting Food4Bees
Brabantse Waterschappen	Vereniging van Biologische Imkers
Hogere Agrarische School Den Bosch	Vlinderstichting
Instituut voor Natuureducatie en Duurzaamheid	ZLTO

1. Introductie

1.1 Politieke aanleiding

Het afgelopen decennium is er sprake van een wereldwijde afname van bijen. Ook in Noord-Brabant verschenen alarmerende berichten over een sterk afnemende bijenpopulatie. Zo bleek uit recent onderzoek dat de onverklaarde bijensterfte van de honingbij in een groot deel van Noord-Brabant aanzienlijk hoger is dan het landelijk gemiddelde.

Figuur 1: Onverklaarde bijensterfte van de honingbij in Nederlandse postcodegebieden (van der Zee 2013¹)

Deze informatie leidde in Provinciale Staten van Noord-Brabant tot actie van meerdere politieke partijen: een motie Samen voor de Bij werd in juli 2014 unaniem aangenomen.² Alle partijen waren ervan overtuigd dat de provincie *iets* moet doen om de dalende trend tegen te gaan. Provinciale Staten stelden daarom in oktober 2014 een actieprogramma voor de korte termijn vast waarmee via een subsidieregeling een begin werd gemaakt met het stimuleren van initiatieven die het leefgebied van de bij verbeteren³. Ook steunden de Staten het voornemen om in aanvulling hierop een Meerjarenprogramma Bijenimpuls voor Brabant (voor zowel honingbijen als wilde bijen) op te stellen samen met diverse belangrijke Brabantse partners. Dit Meerjarenprogramma ligt nu voor u.

1.2 Economische en ecologische betekenis van de bijen

Economische betekenis

Bijen, zowel honingbijen als wilde bijen, zijn van groot economisch belang voor de landbouw. Zij zorgen voor de bestuiving van gewassen en zijn vooral voor de fruit-, groente- en zaadteelt essentieel. In Europa wordt 80% van de gewassen en wilde planten door bestuivers bevrucht. Bestuivers, waarvan de bijen de belangrijkste groep vormen, leveren in Nederland circa € 700 mln. per jaar op aan baten in de fruit- en groenteteelt⁴. Zo worden in de groenteteelt in kassen vrijwel standaard hommels ingezet om paprika's en tomaten te bestuiven. In Europa wordt het belang van bijen en andere bestuivers geschat op € 22 miljard en op wereldschaal is dit € 153 miljard.⁵ Zonder bijen hebben de landbouw en de samenleving als geheel dus een groot probleem.

¹ Romée van der Zee (2013), Monitor uitwintering bijenvolken, Nederlands Centrum Bijenonderzoek.

² <https://noordbrabant.d66.nl/content/uploads/sites/80/2013/12/20131115MotieSamenVoorDeBijen.pdf>

³ <http://www.brabant.nl/actueel/nieuws/2014/oktober/provincie-extra-in-actie-voor-bijengezondheid.aspx>

⁴ <http://www.clm.nl/uploads/nieuws-pdfs/Belang-bestuivers-Nederlandse-groentefruit.pdf>

⁵ <http://www.clm.nl/uploads/nieuws-pdfs/Belang-bestuivers-Nederlandse-groentefruit.pdf>

Brabant is een belangrijke landbouwprovincie. In economisch opzicht is zij de belangrijkste Nederlandse provincie voor vollegrondsgroente, de tweede belangrijkste voor glastuinbouw en voor de fruitteelt staat zij op de vierde plek. In al deze sectoren spelen bijen een belangrijke rol.

Ecologische betekenis

In de natuur spelen wilde bijen een belangrijke rol in de bestuiving van wilde planten. In Nederland komen circa 350 verschillende wilde bijensoorten voor, waarvan meer dan de helft op de Rode Lijst staat. Brabant is een geschikte provincie voor wilde bijen. Brabant kent veel zandgronden, waar bodembewonende wilde bijensoorten op kale plekken hun nesten kunnen maken en er is sprake van een natuurlijke infrastructuur met een afwisseling van landbouwgebieden en kleine en grote natuurgebieden. De groene dooradering is vooral op de zandgronden aanwezig, maar ook de bloemrijke dijken in West Brabant leveren goede leefgebieden op. Deze potentieel gunstige condities kunnen voor bijen zeker worden versterkt.

Bijen, en in het bijzonder wilde bijen, zijn een goede indicator voor de milieukwaliteit en het functioneren van natuurlijke ecosystemen. Een teruglopende bijenstand wijst op problemen in het ecosysteem als gevolg van de aanwezigheid van toxische stoffen in de bodem, lucht of water, ziekten en plagen onder bijen en onvoldoende voedsel door gebrek aan bloeiende planten. Verbetering van de bijengezondheid kan worden bereikt via het milieu-, water- en natuurbeleid en zijn daarmee ook een verantwoordelijkheid voor de provincie Noord-Brabant.

Het effect van herstelmaatregelen van ecosystemen in natuurgebieden en het agrarische gebied komt tot uiting in een betere gezondheid van bijenpopulaties en een toename in omvang. Bijen zijn te beschouwen als ambassadeurs voor de Brabantse biodiversiteit.

Maatschappelijke betekenis

Bijen hebben ook maatschappelijke betekenis in Nederland en worden als zodanig gewaardeerd. Volgens een recente Ipsos-enquête over het onderwerp "bijen beschermen door een verbod op gevaarlijke bestrijdingsmiddelen", vindt driekwart van de ondervraagden dat de Nederlandse overheid een verbod op pesticiden moet invoeren.⁶ Steeds meer Brabantse gemeenten en particulieren onderschrijven het belang van een gezond leefgebied voor bijen. Groene burgerinitiatieven richten zich vaak op een verbetering van het leefgebied van de bij. In hun coalitieakkoorden hebben veel gemeenten aangegeven groene burgerinitiatieven te willen ondersteunen.

1.3 Oorzaken voor de achteruitgang van de bijen

In het Landelijke Actieprogramma Bijengezondheid⁷ worden vier oorzaken genoemd die een rol spelen bij de achteruitgang van (wilde) bijen. Deze spelen ook een rol in Noord-Brabant.

1) Gebruik van specifieke bestrijdingsmiddelen.

Verschiedende bestrijdingsmiddelen, vooral neonicotinoïden, hebben een ongunstig effect op de bijen en kunnen mogelijk de (winter)sterfte van bijen verhogen. Bijenvolkeren kunnen verzwakken door systemische, niet direct dodelijke effecten van middelen. Het gevolg van een grotere vatbaarheid voor ziekten is een verminderd oriëntatie vermogen, waardoor honingbijen de kast niet meer terugvinden.

⁶ <http://www.greenpeace.nl/Global/nederland/2015/documenten/Ipsos%20opiniepeiling%20uitslag%20def.pdf>

⁷ <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/brieven/2013/11/11/actieprogramma-bijengezondheid.html>

Bijen kunnen deze stoffen opdoen via hun voedsel (nectar en pollen), via het drinken van oppervlaktewater en via bespuitingen van gewassen. Het gebruik van neonicotinoïden in de landbouw veroorzaakt ook sterfte bij wilde bijen, hommels en andere nuttige insecten, zoals wilde bestuivers en roofinsecten die ook een rol spelen bij de biologische bestrijding van plagen⁸. De 'Taskforce on systemic pesticides' van de International Union for the Conservation of Nature (IUCN) concludeerde dat sommige neonicotinoïden (zoals imidacloprid) nadelige effecten hebben op een breed scala aan organismen: van zoogdieren en vogels tot insecten en reptielen⁹. Ook in Noord-Brabant worden bestrijdingsmiddelen gebruikt die schadelijk kunnen zijn voor de bij.

2) Ziekten en plagen bij honingbijen.

Ziekten en plagen verzwakken bijenvolkeren en kunnen leiden tot verhoogde (winter)sterfte. De varroamijt is de meest voorkomende plaag en kan ook andere ziekten overbrengen. Andere belangrijke ziekten en plagen zijn: virussen, Nosema-parasiet, kalkbroed, Amerikaans- en Europees vuilbroed. Een adequate bestrijding van de varroamijt en het selecteren op meer resistente en weerbare bijenvolkeren, is een goede strategie die imkers nog meer toe kunnen passen in hun imkerpraktijk. Daarbij is aandacht nodig voor de risico's van zieke en minder weerbare bijen voor de wilde bijen in natuurgebieden.

3) Voedselaanbod en biodiversiteit.

Het voedselaanbod in de vorm van een verscheidenheid aan bloeiende planten is in de landbouwgebieden de afgelopen decennia steeds verder afgenomen. Ook in de stad en in natuurgebieden is het aanbod aan bloeiende kruiden en bomen die als voedselbron dienen vaak te klein. Gemeenten kiezen vanuit financieel perspectief traditioneel voor gras in het openbaar groen in plaats van een kruidenrijke en structuurrijke begroeiing. In de praktijk kunnen de totale kosten van aanleg en beheer van een kruidenrijke begroeiing goed concurreren met die van een grasvegetatie die intensief onderhoud vergt.

Een versterking van de groene dooradering in het landschap met bloeiende kruiden, heesters en bomen versterkt het voedselaanbod voor zowel wilde als honingbijen. Akkerranden, bloeiende eiwitgewassen, ecologisch bermbeheer, groenbeheer in de stad en bloemrijke natuurgebieden dragen hieraan bij. Al bij een aangepast beheer van ten minste 5 jaar laat de inrichting van het leefgebied met bloeiende planten goede resultaten zien.

4) Imkerpraktijk.

Ondanks de grote betekenis van honingbijen voor de agrarische sector, is de Nederlandse imkerij in hoge mate hobbymatig. Het beheer van bijenvolken en het omgaan met wintersterfte vereist een hoog kennisniveau. Nieuwe inzichten vinden lang niet altijd hun weg naar de imkers en de trainers die scholing en voorlichting geven. Een landelijke bijenlector, zoals voorzien in het Landelijk Actieprogramma Bijengezondheid, kan zorgen voor een betere doorstroming en doorwerking van kennis. Ook in Brabant is behoefte aan scholing om het kennisniveau te verhogen.

⁸ Europese Academies van Wetenschappen in een gezamenlijke rapportage aan de Europese Commissie, 2015)

⁹ https://www.iucn.org/about/union/commissions/cem/cem_work/task_force_systemic_pesticides.cfm

2. Positionering van het Meerjarenprogramma

2.1 Samenhang met Europees en landelijk beleid

De Europese Unie financiert onderzoeksprojecten over (honing)bijen, waaronder COLOSS dat aansluit bij de monitoring die in Nederland en Brabant plaatsvindt naar wintersterfte van honingbijen¹⁰. Verder ondersteunt de EU nationale bijenprogramma's en draagt het via het Plattelandsontwikkelingsprogramma indirect bij aan de leefomgeving van bijen.

De EU houdt zich intensief bezig met de vraag naar de mogelijke oorzaken van bijensterfte, inclusief de (lange) termijn effecten van neonicotinoïden op het ecosysteem. De 'richtsnoer risicobeoordeling voor bijen en andere bestuivers' als nieuw toetsingskader voor de toelating van nieuwe gewasbeschermingsmiddelen (in ontwikkeling bij de European Food Safety Authority (EFSA)) is een van de onderdelen hiervan¹¹. In 2013 heeft de EU het gebruik van drie neonicotinoïden in een aantal teelten (tijdelijk) beperkt vanwege mogelijke effecten op bijen¹².

Het ministerie van EZ en een brede groep aan stakeholders hebben vier pijlers benoemd die om aandacht vragen bij het stimuleren van bijengezondheid: bestrijdingsmiddelen, ziekten en plagen, voedselaanbod en imkerpraktijk. EZ draagt komende jaren bij aan monitoringsonderzoek en kennisverspreiding:

- Monitoring van de honingbij op 200 locaties voor een periode van 5 jaar. Het is gekoppeld aan het Europees onderzoek en protocol (COLOSS).
- Kennisontwikkeling in de vorm van het benoemen van een bijenlector die voor een periode van 3 jaar wordt aangesteld bij de hogere agrarische scholen. Via de betrokkenheid van de HAS Den Bosch zal de lector een rol spelen in de kennisverspreiding in Brabant.

2.2 Samenhang met provinciaal en lokaal beleid

Provinciaal beleid

In de *Natuur- en Landschapsvisie 2012-2022 'Brabant Uitnodigend Groen'* formuleert de provincie haar ambities aan de hand van vier thema's: Robuust Netwerk, Karakteristiek Landschap, Biodiversiteit Brabantbreed en Verankerd in de Samenleving. Elk van deze thema's draagt bij aan de biodiversiteit in Noord-Brabant en heeft daarmee een positief effect op de bijengezondheid.

- a. De realisatie van een Robuust Netwerk levert een belangrijke verrijking van de inheemse flora op en geeft hiermee een belangrijke impuls aan de kwaliteit van het leefgebied voor de bij.
- b. Verschillende subsidieregelingen (Stimuleringskader Groenblauwe diensten (Stika), Subsidieregeling Natuur en Landschapsbeheer (ANLB 2016)) zetten in op een ecologisch effectiever agrarisch natuurbeheer met betere kansen en ontwikkelingsmogelijkheden voor de bijenpopulatie in Noord-Brabant.

¹⁰ zie: <http://www.coloss.org>

¹¹ EFSA Guidance Document on the risk assessment of plant protection products on bees (*A1111*) *pis mellifera*, *Bombus spp.* and *solitary bees*, Parma, Italy, 2013.

¹² <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:139:0012:0026:EN:PDF>

- c. Via de subsidieregeling Biodiversiteit en leefgebieden investeert de provincie zowel binnen als buiten het natuurnetwerk in projecten en in cruciale leefgebieden waar de kansen op herstel van de biodiversiteit het hoogst zijn.
- d. Verankering van natuur in de samenleving leidt in de praktijk tot onder meer de aanleg van bloemrijke bermen en overhoeken in woonwijken, schooltuinen en op bedrijventerreinen.

Het provinciale waterbeleid bevat in de vorm van het programma Schoon Water voor Brabant een belangrijk aanknopingspunt voor het Meerjarenprogramma voor de bijen. Schoon Water voor Brabant heeft een reductie van het gebruik van bestrijdingsmiddelen tot doel. In het programma participeren honderden agrariërs en loonwerkers, maar ook 18 gemeenten (waaronder hoofdstad Den Bosch). Het benutten van het netwerk van deelnemers bij de uitvoering van dit Meerjarenprogramma ligt voor de hand.

Via *het Beleidskader van provinciale wegen in Noord Brabant 2010 "Wegen voor bereikbaarheid"* levert de provincie voor haar eigen wegenareaal (ca. 555km) een bijdrage tot versterking van het leefgebied van de bij en biodiversiteit door:

- a. Geen inzet van chemische (bestrijdings)middelen bij het beheer en onderhoud;
- b. Geen inzet van chemische (bestrijdings)middelen bij de bestrijding van ziekten en plagen;
- c. Een beperkte inzet van biologische middelen ter bestrijding van de Eikenprocessierups waar de overlast groot is;
- d. Het uitvoeren van een ecologisch bermbeheer, inrichten van bermen en randzones ter verbetering van de leefbaarheid van insecten;
- e. Aanleg van ontsnipperingsmaatregelen.

Lokaal beleid

De gemeenten zijn verantwoordelijk voor het beheer van de openbare ruimte en hebben vanuit die rol diverse mogelijkheden om de leefomgeving van de bij te verbeteren. Bijvoorbeeld in de vorm van ecologisch beheer van bermen en parken en in het koppelen met burgerinitiatieven en overheidsparticipatie. Nagenoeg alle gemeenten in Brabant benoemen deze concepten in hun coalitieakkoorden en zetten ze actief in.

2.3 Rolverdeling in het Meerjarenprogramma

Dit Meerjarenprogramma is gebaseerd op en geformuleerd vanuit een gedeelde verantwoordelijkheid van alle betrokken partijen.

De *provincie* draagt bij aan het versterken van de bijenpopulatie vanuit haar coördinerende en verbindende rol naar en tussen gemeenten, natuur- en milieuorganisaties, waterschappen, agrarische natuurverenigingen, burgerinitiatieven etc. De provincie stimuleert en faciliteert acties van partners en andere partijen ten gunste van de leefomgeving van de bijen en draagt bij aan kennisuitwisseling.

Gemeenten stimuleren en faciliteren bijvriendelijke initiatieven onder meer door het ondersteunen van lokale natuurorganisaties en burgerinitiatieven voor bijvriendelijke tuinen en inzaai van overhoeken, braakliggende terreinen met bloeiende planten, heesters en bomen. Gemeenten benutten verder hun mogelijkheden voor het verbeteren van het leefgebied van de bij vanuit hun rol als terreinbeheerder,

groenbeheerder en wegbeheerder en contacten met inwoners en bedrijven. Een praktische manier om gemeenten te betrekken bij de uitvoering van dit Meerjarenprogramma is via de streeknetwerken.

De Brabantse *waterschappen* spannen zich in voor verbetering van de leefomgeving van de bij door het beheer van oevers, dijken, kades en andere gronden meer te richten op de ontwikkelkansen van bloeiende planten, heesters en bomen. Ook spelen zij een rol in de metingen van normoverschrijding van neonicotinoïden in het oppervlaktewater door de toepassing van deze middelen.

Natuurbeheerders en/of *verenigingen* die zich inzetten voor natuur en milieu werken via het beheer van diverse natuurtypen al aan goede leefgebieden voor de bij. Deze organisaties stellen hun specifieke, vaak praktische kennis over bijen en hun leefomgeving beschikbaar aan burgers en vrijwilligers en benutten mogelijkheden om vrijwilligers in te schakelen voor de uitvoering van bijeninitiatieven.

De *landbouwsector* kan, als grote grondgebruiker, veel bijdragen aan een betere leefomgeving voor bijen. De ZLTO overkoepelt een groot deel van de agrariërs in Noord-Brabant, evenals 22 agrarische natuurverenigingen (ANV's). Agrarische ondernemers hebben via hun bedrijfsvoering, gebruik van gewasbeschermingsmiddelen en teelten een grote invloed op het leefgebied en gezondheid van bijen.

Het *Brabants Particulier Grondbezit* vertegenwoordigt ca. 300 Brabantse landgoederen, met natuur en landbouwgronden. Via een bijvriendelijk beheer van deze gronden zijn landgoederen een belangrijke speler voor bijengezondheid.

Onderwijs- en onderzoeksinstellingen als HAS Hogeschool in Den Bosch zijn belangrijke partners in het onderzoeken en monitoren van de bijengezondheid in Noord-Brabant.

De *maatschappelijke organisaties* en stichtingen die zich inzetten voor bijen en biodiversiteit, zoals Food4Bees, zijn belangrijke partners om de samenleving bewust te maken van de betekenis van de bij en burgers aan te zetten tot bijvriendelijke maatregelen. Daarnaast spelen de *imkers* een grote rol op het (honing)bijentoneel. Het op peil houden van de kennis en zorgdragen voor voldoende voedsel in de nabijheid van de bijenkasten zijn essentieel. In Brabant zijn verschillende lokale en landelijke imkerorganisaties actief.

3. Doel, strategie en ambitie

3.1 Doel

Doel van het Meerjarenprogramma 2015 - 2018: het Brabantbreed verbeteren van het leefgebied van de bij en hun bestuivingsfunctie voor wilde planten en landbouwgewassen.

3.2 Strategie

Het realiseren van een goede bijengezondheid is een gedeelde verantwoordelijkheid van overheid en samenleving: burgers, agrarische ondernemers, bedrijfsleven, lokale overheden, ondernemers in groen, etc. Het Meerjarenprogramma zet in op de aanpak van de oorzaken van bijensterfte, te weten:

1. Bestrijdingsmiddelen,
2. Voedselaanbod
3. Imkerpraktijk

Binnen elk van deze sporen wordt de volgende strategie gevolgd: het verhogen maatschappelijk bewustzijn, het stimuleren en opschalen van initiatieven en het verspreiden van kennis om bewustzijn te bevorderen en acties te verwezenlijken.

De aanpak van ziekten en plagen (het vierde spoor uit het Landelijk Actieprogramma) valt buiten de mogelijkheden van de partners van dit Meerjarenprogramma.

3.3 Ambities

De ambities van het Meerjarenprogramma 2015-2018 zijn voor elk van de 3 sporen zoveel mogelijk kwantitatief uitgedrukt. De pijlers zijn onderverdeeld naar stedelijk, agrarisch en natuurgebied. Hiermee zijn ook de doelgroepen geïdentificeerd.

Spoor 1: Bestrijdingsmiddelen

Ambitie: Het verminderen van het gebruik en de milieubelasting van voor bijen schadelijke bestrijdingsmiddelen en waar mogelijk vervangen door bij-vriendelijke alternatieven.

Agrarisch gebied:

- Het reduceren c.q. vervangen van 70% van het insecticidegebruik door agrariërs, conform de prestaties van het programma Schoon Water.
- Geen gebruik van voor bijen schadelijke bestrijdingsmiddelen door beheerders van bermen, watergangen en recreatieterreinen.

Stedelijk gebied:

- Geen gebruik van voor bijen schadelijke bestrijdingsmiddelen in openbaar groen en recreatiegebieden en op sportvelden.
- Beperking van voor bijen schadelijke bestrijdingsmiddelen in tuinen van particulieren en bedrijven.

Natuurgebied:

Geen gebruik van voor bijen schadelijke bestrijdingsmiddelen in natuurgebieden; met uitzondering voor bestrijding van exoten.

Spoor 2: Leefgebieden: voedselaanbod en biodiversiteit

Ambitie: Het vergroten, verbeteren én biodiverser maken van het leefgebied voor honingbijen en wilde bijen.

Agrarisch gebied

- In heel Brabant 10% van de perceelsranden en weg-, water- en spoorbermen bloemrijk.
- Voorrang voor bij-vriendelijke groenbemesters.
- 10% van de agrarische erven is bijvriendelijk beplant.
- Brabantbreed neemt 20% van de agrariërs bijvriendelijke maatregelen.

Stedelijk gebied

- Minimaal 20% van het openbaar groen is bijvriendelijk ingericht en beheerd.
- 20% van weg-, water- en spoorbermen is bloeiend.
- Braakliggende terreinen, die langer dan een jaar braak zullen liggen, zijn ingezaaid met bijvriendelijke kruidenmengsels.

Natuurgebied

- Alle terreinen met natuurdoeltypen met potentie voor de bij worden bijvriendelijk beheerd, bijvoorbeeld door gefaseerd maai-beheer of de introductie van drachtplanten en -bomen,

Spoor 3: Imkerpraktijk

Ambitie: Het verbreden en verbeteren van de imkerpraktijk.

Agrarisch gebied

- Imkers en agrariërs/beheerders werken structureel samen in 50% van alle Brabantse gemeenten.

Stedelijk gebied

- Imkers dragen bij aan natuur en milieu-educatie-programma's in 50% van alle Brabantse gemeenten.

Natuurgebied

- Imkers en natuurbeheerders werken structureel samen zodat zowel honingbijen als wilde bijen elkaar in natuurgebieden niet beconcurreren.

Kennis

De ambities op kennisgebied vormen het fundament voor elk van de 3 sporen. Ontwikkeling en verspreiding van kennis heeft betrekking op:

- het effect van bestrijdingsmiddelen,
- effectieve alternatieven voor bestrijdingsmiddelen,
- maatregelen die bijdragen aan een goed leefgebied voor bijen en de biodiversiteit,
- de imkerpraktijk.

4. Acties

In de praktijk loopt een aantal initiatieven, veelal niet specifiek op bijen gericht, waarvan bijen profijt kunnen hebben. Om de ambities van dit Meerjarenprogramma te realiseren, zijn aanvullende acties noodzakelijk. Voor elk van de nieuwe acties (in onderstaande omkaderd) is aangegeven wie van de partners van dit Meerjarenprogramma de verantwoordelijkheid voor de uitvoering ervan zal nemen.

4.1 Bestrijdingsmiddelen¹³

Agrarisch gebied

Het versterken van het agro-ecosysteem.

Via het aanleggen van bloemrijke bermen en akkerranden en aanplant van bloeiende groenbemesters wordt natuurlijke plaagbestrijding (Functionele Agrarische Biodiversiteit, FAB) gestimuleerd. In totaal is in Brabant zo'n 100 kilometer aan bloemrijke perceelsranden gerealiseerd als onderdeel van de pilot Actief randenbeheer

Het verminderen van gebruik en milieubelasting van bestrijdingsmiddelen.

- Programma Schoon Water voor Brabant. 600 agrariërs en loonwerkers reduceren de milieubelasting van het water met bestrijdingsmiddelen op 50.000 ha landbouwgrond. Dit heeft geleid tot een afname van het gebruik van ca. 70%.
- Het in 2014 gestart project Bee Deals, waarin de provincie Noord-Brabant participeert, is gericht op reductie van het gebruik en de emissie van voor bijen schadelijke bestrijdingsmiddelen door afspraken tussen telers en ketenpartijen.

Het stimuleren van de inzet van alternatieven.

In Schoon Water voor Brabant worden (biologische) alternatieven voor de toepassing van gewasbeschermingsmiddelen (onder meer UV-licht, bodemversterkers, biologische middelen, functionele agrobiodiversiteit en mechanische onkruidbestrijding) geïnterpreteerd.

Acties 2015-2018:

- 4.1.1. Bewustzijn vergroten en stimuleren dat boeren meer met geïntegreerde gewasbescherming gaan werken (meer curatief dan preventief) door aan te sluiten bij:
 - 4.1.1.1. Project Schoon Water Brabant (t/m 2015) en daarna de opvolger daarvan.
Trekker: Provincie in samenwerking met de partners van project Schoon Water
 - 4.1.1.2. Uitvoering van het landelijk actieplan gewasbescherming "Schoner, groener, beter" van de gezamenlijke LTO-organisaties.
Trekker: ZLTO
- 4.1.2. Proces in gang zetten dat op termijn moet leiden tot een verbod op het gebruik van ecologisch schadelijke gewasbeschermingsmiddelen in de landbouw door het voeren van een

¹³ Met bestrijdingsmiddelen worden in dit Meerjarenprogramma de chemische bestrijdingsmiddelen bedoeld die in en buiten de landbouw worden toegepast om ziekten, plagen en onkruiden te bestrijden.

lobby richting rijksoverheid en EU. Daarbij gaan we uit van de principes van een 'level playing field' voor alle agrarische ondernemers via de inzet van regelgeving.

Trekker: Provincie

- 4.1.3. Stimuleren dat gemeenten (biologische) alternatieven inzetten, in het bijzonder bij de bestrijding van de eikenprocessierups. Door bloemrijke wegbermen en ander openbaar groen ontstaat een gunstige biotoop voor de natuurlijke vijanden van de eikenprocessierups.

Trekker: Vlinderstichting

- 4.1.4. Identificeren van de mogelijkheden voor uitbreiding van gebieden die geschikt zijn voor biologische imkerij.

Trekker: Vereniging van Biologische Imkers

Stedelijk gebied

Het programma Schoon Water richt zich ook op het verminderen van het gebruik van bestrijdingsmiddelen door gemeenten, beheerders van bedrijventerreinen en burgers. Het accent ligt op herbiciden (vooral glyfosaat) bij het beheer van verhardingen, en deels nog op resterend insecticidegebruik in openbaar groen.

Omschakeling naar niet-chemisch beheer is ook positief voor de bijen, omdat zij minder worden blootgesteld aan chemische stoffen. Er is landelijke regelgeving op komst (2016-2017) die gemeenten voorschrijft om het beheer niet-chemisch uit te voeren.

Acties 2015-2018:

- 4.1.5. Stimuleren dat een zo hoog mogelijk aantal van de Brabantse gemeenten en waterschappen overstappen naar niet-chemisch beheer van openbaar groen, sportvelden, recreatie- en golfterreinen, bermen, dijken, oevers, etc..

Trekker: Provincie in samenwerking met de partners van project Schoon Water.

- 4.1.6. Brabantse burgers en volkstuinders bewust maken van de nadelen van bestrijdingsmiddelen en stimuleren tot niet chemische, geïntegreerde methoden in de (volks)tuin.

Trekker: BMF

- 4.1.7. Tuincentra stimuleren om meer biologische producten (zaden, bollen e.d.) en meer ecologisch verantwoorde gewasbeschermingsmiddelen in hun assortiment op te nemen en de verkoop van voor bijen schadelijke middelen geheel te staken.

Trekker: BMF

Natuurgebied

In natuurgebieden in Brabant vindt door sommige beheerders bij de bestrijding van ziekten en exoten in zeer hoge uitzondering gebruik van bestrijdingsmiddelen plaats. In sommige gevallen wordt bijvoorbeeld bij de beheersing van prunus 'gesmeerd' (nooit gespoten).

Acties:

- 4.1.8. Geen

4.2 Leefgebieden: voedselaanbod en biodiversiteit

Agrarisch gebied

De partners van dit Meerjarenprogramma zijn betrokken bij de volgende initiatieven die inspelen op het bevorderen van het voedselaanbod voor de bij:

- Ontwikkeling en beheer van bloemrijke bermen in Oirschot door Stichting Food4Bees.
- Ontwikkeling bijenlint Bels Lijntje tussen Tilburg en Turnhout door de Coöperatie Bels Lijntje.
- In het project "Functioneel erfgroen" stimuleren de ZLTO en Landschapsbeheer een voor biodiversiteit optimale inrichting van agrarische erven.
- Waterschap De Dommel zaait bloemrijke (graan)mengsels in langs watergangen/bermsloten, ecologische verbindingzones en overhoeken en plaatst insectenhôtels en bijenkasten. Speciale aandacht gaat uit naar de inrichting op zuiveringsinstallaties, zoals op o.a. RWZI Biest-Houtakker en Soerendonk. In 2015 wordt weer 5 ha. Ingezaaid.
- Brabant Water, ANV, agrariërs, imkervereniging Immenhof, gemeente Cranendonck en waterschap De Dommel werken in het kader van Bee Deals samen aan bloemrijke stroken langs de Bulder Aa (ecologische verbindingzone).
- HAS Den Bosch, ZLTO, Food4Bees en Croye ontwikkelen een maatlat voor agrariërs om het aanbod van bijenvriendelijke beplanting op en rondom agrarische bedrijven te bepalen en te bevorderen.

Acties 2015-2018:

- 4.2.1. Het opstellen en uitvoeren van meerjarige actieplannen (lokaal, regionaal) voor verbetering van het leefgebied van de honingbij en wilde bij in het agrarische gebied door gemeenten i.s.m. streeknetwerken. Maatregelen zijn gericht op het bijvriendelijk inrichten en uitvoeren van bijvriendelijke wegbermen, oevers, overhoeken, e.d. Ten minste 20 Brabantse gemeenten gaan concreet met een actieplan aan de slag. Streeknetwerken stimuleren en faciliteren de opzet en afstemming tussen gemeenten. Overige deelnemers kunnen zijn: waterschappen, agrariërs, IVN-afdelingen, imkers(vereniging), eigenaren van landgoederen en golfterreinen, etc. Deelnemers dragen bij door gronden beschikbaar te stellen, arbeid te verrichten en/of financiële middelen in te brengen.
Trekker: Gemeenten i.s.m. streeknetwerken, Food4Bees. De provincie faciliteert de actieplannen via cofinanciering.
- 4.2.2. Het bijvriendelijk beheren van bermen (wegen, fietspaden, waterlopen, spoorwegen), met als doel bloemenlinten te ontwikkelen die ook kunnen dienen als verbindingen tussen natuurgebieden.
Trekker: Food4Bees, gemeenten, waterschappen
- 4.2.3. Het opstellen en uitvoeren van actieplannen voor een bloemrijk agrarisch gebied met waard- en drachtplanten. Agrariërs, agrarische natuurverenigingen (ANV's) en imkers werken hierin samen. Het Brabants Particulier Grondbezit speelt een coördinerende rol voor landbouwbedrijven die onderdeel zijn van landgoederen. ZLTO stimuleert en coördineert voor de overige agrarische ondernemers, onder meer door: 1) het ontwikkelen van een toolkit of 'lijst van maatregelen' voor agrariërs 2) het verbinden van ZLTO-afdelingen met ANV's en koppelen van activiteiten m.b.t. voedselaanbod. 3) het ontwikkelen van alternatieven voor

bloeiende akkerranden mét verdienmodel voor agrariërs. 4) het uitrollen van de maatlat (Food4Bees) voor agrariërs om het aanbod van bijenvriendelijke beplanting op en rondom agrarische bedrijven te bepalen en te vergroten. 5) het geven van voorlichting rondom de inzet van nieuwe GLB-gelden ten behoeve van het bevorderen van bloemrijk agrarisch gebied, agrarische erven, bijvriendelijke groenbemers, eiwitgewassen en co-vergistingsgewassen.

Trekker: ZLTO, Brabants Particulier Grondbezit. De provincie faciliteert de actieplannen via cofinanciering; de waterschappen via ANLb 2016.

4.2.4. Het borgen van Idylles door met betrokken partijen afspraken te maken over het beheer tot en met 2018.

Trekker: Vlinderstichting

Stedelijk gebied

De lopende initiatieven in het stedelijk gebied zijn divers, enkele voorbeelden:

- De gemeente Tilburg, waterschap De Dommel, Food4Bees en de HAS ontwikkelen zogenaamde Bee-o-topen in Moerenburg, op de oude rwzi Moerenburg en in het Piushavengebied.
- Idylles in Brabant: een initiatief van de Vlinderstichting en de NBV om bloemrijke plekken voor vlinders, bijen en mensen te creëren (gemeenten Ossendrecht, Rucphen, Helmond, Tilburg, Helmond en Deurne).
- In Breda werken imkers samen met gemeente aan verbetering van de leefomgeving van de bij door educatie van burgers, aanplant van bijvriendelijk plantgoed en ontwikkeling van bijenhôtels.

Acties 2015-2018

4.2.5. Het opstellen en uitvoeren van meerjarige actieplannen voor verbetering van het leefgebied van de honingbij en wilde bij in het stedelijk gebied door gemeenten i.s.m. streeknetwerken. Maatregelen zijn gericht op het bijvriendelijk inrichten en beheren van openbaar groen, braakliggende terreinen, overhoeken en tuinen. Streeknetwerken stimuleren en faciliteren de opzet en afstemming tussen gemeenten. Ten minste 20 Brabantse gemeenten gaan concreet met een actieplan aan de slag en betrekken daarbij vrijwilligers. Deelnemers zijn verder: IVN-afdelingen, burgers, imkers(vereniging), buurtverenigingen en ondernemers. De provincie stimuleert draagvlak en betrokkenheid door het organiseren van een campagne voor bijengezondheid, gericht op gemeenten én burgers.

Trekker: gemeenten i.s.m. Streeknetwerken, Food4Bees. De provincie faciliteert actieplannen via cofinanciering.

4.2.6. Versterking lokale initiatieven voor verbetering leefgebied, zoals de aanleg van bijenlinten door de stad.

Trekker: Gemeenten. Partners: Food4Bees, hoveniersbedrijven, groenbedrijven, kwekers, e.d.

4.2.7. Het borgen van Idylles door met betrokken partijen afspraken te maken over het beheer van de Idylle tot en met 2018.

Trekker: Vlinderstichting. Partner: waterschappen

Natuurgebied

Het beheer van natuur door terreinbeheerders en landgoedeigenaren is afgestemd op de provinciale natuurtypen binnen de ecologische hoofdstructuur. In de meeste natuurtypen is volop ruimte voor bloeiende planten. In sommige situaties levert het natuurbeheer echter onvoldoende bloeiende kruiden op als voedingsbron voor de bij en is meer maatwerk in beheer noodzakelijk.

Acties 2015-2018:

- 4.2.8. Terreindelen bijenvriendelijker inrichten en beheren (bijvoorbeeld via gefaseerd maaibeheer) en monitoren.
Trekkers: terreinbeheerders, Brabants Particulier Grondbezit. Partners: NEV/EIS, KNNV, Vlinderstichting, Food4Bees

4.3 Imkerpraktijk

Agrarisch gebied

In Brabant werken imkers, waterschappen en agrariërs regelmatig samen. Imkers plaatsen hun bijenkasten in de buurt van bloemrijke dijken, percelen en perceelsranden. Daarnaast kunnen fruittelers behoefte hebben aan de aanwezigheid van bijen om zekerheid in te bouwen voor bestuiving van hun gewassen.

Acties 2015-2018:

- 4.3.1. Het bij elkaar brengen van de vraag voor het plaatsen van bijenkasten (tuinders/boeren) en het aanbod (imkers) en maken van afspraken.
Trekker: imkers / imkerorganisaties
- 4.3.2. Het intensiveren van de informatie-uitwisseling tussen landbouw en imkers, bijvoorbeeld met betrekking tot tijdstippen van spuiten.
Trekker: ZLTO
- 4.3.3. Het inventariseren van landgoederen die in aanmerking komen voor het plaatsen van bijenkasten, het zo nodig verbeteren van het voedselaanbod en sluiten van overeenkomsten met imkers.
Trekker: Brabants Particulier Grondbezit
- 4.3.4. Het verkennen van de haalbaarheid van een business-model voor de afzet van honing afkomstig van de Brabantse landgoederen. Bij een positief resultaat wordt dit model in de praktijk gebracht.
Trekker: Brabants Particulier Grondbezit

Stedelijk gebied

Ook in het stedelijk gebied zijn soms imkers actief die samenwerken met de gemeente of het natuur- en milieu-educatiecentrum. Hoewel stedelijke gebieden in vergelijking met het platteland een grotere rijkdom aan voedsel bieden voor de bij, zijn er meer acties nodig.

Acties 2015-2018

- 4.3.5. Versterking van stadsimkeren, waarin cliënten van zorginstellingen opgeleid worden tot imker (zoals bij het project Stadsimkeren).
Trekker: BMF
- 4.3.6. Het organiseren en uitvoeren van initiatieven gericht op educatie en bewustwording voor bijen en hun leefgebied (o.a. scholen, verenigingen, buurtorganisaties)
Trekker: imkers / imkerorganisaties

Natuurgebied

Sommige imkers werken samen met natuurorganisaties, vooral om bijenkasten te plaatsen.

Actie 2015-2018:

- 4.3.7. Het maken van afspraken tussen imkers en terreinbeherende organisaties voor het plaatsen het plaatsen van bijenkasten in natuurgebieden. Zie ook 4.2.8. en 4.3.3.
Trekker: imkers / imkerorganisaties

4.4 Kennis en educatie

Er loopt al een aantal initiatieven op het gebied van kennisontwikkeling en -verspreiding gericht op het grote publiek, agrarische ondernemers en imkers. Educatie over bestrijdingsmiddelen en effecten op water in lager, middelbaar en hoger onderwijs maakt onderdeel uit van het programma Schoon Water voor Brabant. Ook start Food4Bees samen met de HAS Den Bosch en andere partners een bijen- en biodiversiteitslab in Liempde, als onderdeel van een nieuw informatiecentrum. Hier komt informatie beschikbaar over lopende initiatieven, kunnen imkers terecht voor professionele begeleiding en vindt kennisoverdracht plaats naar burgers, imkers, groenbeheerders en overheden.

Food4Bees werkt samen met de HAS en andere kennisinstellingen en organisaties zoals De Vlinderstichting, Naturalis, de NBV aan het vaststellen van de drachtwaarde van planten, het in kaart brengen van het voedselaanbod en effectieve maatregelen en de relatie tussen bestuivende insecten en voedselplanten.

Acties 2015-2018:

- 4.4.1. Bijengezondheid en eisen ten aanzien van leefgebieden opnemen in het eerstvolgende provinciale Biodiversiteitssymposium.
Trekker: Provincie
- 4.4.2. Het doorontwikkelen van het professioneel kenniscentrum voor dracht en drachtbevordering voor (bestuivende) insecten.
Trekker: Food4Bees, Brabantse imkerorganisaties
- 4.4.3. Kennisontwikkeling en -verspreiding onder beheerders over bijvriendelijk beheer voor agrariërs (via studiegroepen en ANV's), terreinbeheerders (via veldwerkplaatsen), bijenorganisaties (via cursussen) en door ontwikkeling van een website.

Trekker: Provincie. Partners: BMF, Food4Bees, KNNV, Vlinderstichting, WSE, Imkerorganisaties

- 4.4.4. Het organiseren van kennisontwikkeling en -uitwisseling door imkerorganisaties over bijvriendelijk beheer van bermen en openbaar groen voor uitvoerders openbaar groen van gemeenten via korte cursussen.

Trekker: Provincie in samenwerking met gemeenten

- 4.4.5. Educatie over bijen op basisscholen, maken van bijenhotels, het bevorderen / opnemen in lesprogramma's.

Trekker: imkerorganisaties Food4Bees

- 4.4.6. Faciliteren cursussen "bijvriendelijk tuinieren".

Trekker: imkerorganisaties, Food4Bees. Partners: gemeenten, IVN, natuureducatiecentra

5. Monitoring

De monitoring heeft als doel om:

- a. tussentijds en na afloop te toetsen in hoeverre de ambities worden/zijn gerealiseerd,
- b. zo nodig tussentijds de acties bij te kunnen stellen,
- c. te kunnen communiceren naar Brabantse en andere partijen over de resultaten van het meerjarenprogramma.

De focus komt te liggen op monitoring bij aanvang en aan het einde van het meerjarenprogramma, in 2018. Er wordt een balans gezocht tussen haalbaar en betaalbaar. De trekkers van de (geprioriteerde) acties leveren informatie aan over de voortgang, de resultaten en de plannen voor het komende jaar. Op basis van die informatie stelt de provincie jaarlijks een verslag op dat wordt benut om de voortgang te bewaken en de aanpak zo nodig bij te stellen en als aanjager om partijen in de samenleving tot initiatieven voor de bij aan te zetten.

5.1 Voedselplanten en bijen

Acties:

- 5.1.1. In kaart brengen van de hotspots van voedselplanten voor wilde bijen en honingbijen door gebruik te maken van het:
 - Provinciaal meetnet Flora
 - Landelijk Meetnet FloraTrekker: Provincie
- 5.1.2. Monitoren van de uitgangssituatie m.b.t. insecticidegebruik in de landbouw, lengte aan bijvriendelijke perceelsranden, berm, oevers, kades en areaal openbaar groen.
Trekker: Provincie
- 5.1.3. Monitoring van de effecten van projecten die in het kader van het Meerjarenprogramma worden gestart.
Trekker: Provincie. Partners: gemeenten, Food4Bees

5.2 Wintersterfte honingbijen

In het kader van het Landelijk Actieplan Bijengezondheid is een surveillanceprogramma gestart, waarmee onder imkers de wintersterfte wordt gemonitord. Dit zogenaamde COLOSS programma vindt internationaal plaats en levert voor Brabant gedetailleerde informatie op over de wintersterfte voor grote postcode regio's. Het Nederlands Centrum Bijenonderzoek (NCB) voert deze analyses uit. De resultaten van deze monitoring worden door de provincie gebruikt in communicatie.

5.3 Samenwerking imkerorganisaties

Actie:

- 5.1.4. Het uitvoeren van een jaarlijkse enquête onder de imkerorganisaties over:
 - het aantal samenwerkingsverbanden van imkers en agrariërs en terreinbeheerders
 - de bijdrage van imkers aan natuur- en milieuprogramma's van gemeentenTrekker: NBV in samenwerking met imkerorganisaties

6. Uitvoering

Het Meerjarenprogramma loopt van september 2015 tot december 2018. De Partners die zich hebben uitgesproken medeverantwoordelijkheid te nemen voor de uitvoering, zijn trekker van een of meerdere initiatieven (hoofdstuk 5) en zetten daarvoor capaciteit in. Een werkgroep bijengezondheid bewaakt onder leiding van de provincie de voortgang, evalueert deze en brengt verslag uit naar de organisaties die dit Meerjarenprogramma hebben onderschreven.

6.1 Provincie

Bestrijdingsmiddelen

De provincie gaat haar mogelijkheden benutten om het gebruik van ecologisch schadelijke gewasbeschermingsmiddelen te verminderen door:

- een proces in gang zetten dat op termijn leidt tot een verbod op het gebruik van ecologisch schadelijke gewasbeschermingsmiddelen in de landbouw (actie 4.1.2.).
- Brabantse gemeenten en waterschappen te stimuleren om over te stappen naar niet-chemisch beheer van openbaar groen, sportvelden, recreatieterreinen, golfterreinen, bermen, dijken, kades etc. (actie 4.1.5.)

De provincie draagt via de inzet van financiële middelen (hoofdstuk 6.4.) en capaciteit verder op de volgende wijze bij aan de uitvoering van het Meerjarenprogramma:

Cofinanciering

- Van lokale bijenactieplannen in het stedelijke en agrarische gebied. Een actieplan bestaat uit een samenhangende set van maatregelen ten behoeve van het herstel van het leefgebied van de bij (honingbij en wilde bij) en bijengezondheid. Maatregelen hebben betrekking op inrichting en beheer van bermen, oevers, dijken, kades, openbaar groen, overhoeken, etc. en op bewustwording. In de uitvoering van dit actieplan is samenwerking met andere partijen essentieel

Bestaande regelingen en beleid

- Bestaande regelingen worden bij hun evaluatie getoetst op mogelijke aanpassingen ter versterking leefgebied van de bij. Het betreft:
 - o Programma Schoon Water: de integratie van bijvriendelijke maatregelen binnen het programma (na 2015)
 - o Subsidieregeling Leefgebieden en Biodiversiteit: extra publiciteit geven aan het indienen van projecten die tevens het leefgebied van wilde bijen versterken
 - o Stimuleringskader Groenblauwe diensten (Stika): stimuleren bijvriendelijke inrichting van agrarisch landschap (ANLb 2016)
 - o Landbouw InnovatieBureau Brabant (LIB) wordt ingezet om vernieuwende agrarische projecten te realiseren die bijdragen aan bijengezondheid
- Voortzetting van het bestaande ecologische bermbeheer van provinciale wegen

Kennisontwikkeling en -verspreiding

- Organiseren van kennisontwikkeling over bijvriendelijk beheer van vegetaties en begroeiingen voor groenbeheerders van gemeenten (openbaar groen), voor ANV's en agrarische ondernemers (erfplanting, teelten, perceelsranden) en beheerders van landgoederen

- Opnemen van bijengezondheid en leefgebieden in het eerstvolgende provinciale symposium Biodiversiteit en Leefgebieden

Communicatie

- Coördineren van de communicatie over het meerjarenplan. (Zie 6.3.)

Monitoring

- Kartering van voorkomen van voedselplanten in Noord-Brabant voor de wilde bij en honingbij
- Monitoren van de uitgangssituatie m.b.t. insecticidegebruik in de landbouw, lengte aan bijvriendelijke perceelsranden, bermen en areaal openbaar groen
- Monitoren van de effecten van het Meerjarenprogramma via een inventarisatie van de uitbreiding van het leefgebied van de bij vanwege de uitvoering van de actieplannen en maatregelen van de partners

Evaluatie

Eind 2016 zal een tussentijdse evaluatie van het Meerjarenprogramma plaatsvinden op de besteding van middelen en bereikte resultaten om te kunnen bepalen of de inzet van middelen doelmatig en doeltreffend verloopt.

6.2 Overige partners

Zuidelijke Land- en Tuinbouworganisatie (ZLTO)

- Uitvoering geven aan Actieplan gewasbescherming "Schoner, groener, beter" (4.1.1.2)
- Bevorderen van een bloemrijk agrarisch gebied vanuit de samenwerking tussen agrariërs, ANV's en imkers (4.2.3).
- Intensiveren van de informatie-uitwisseling tussen landbouw en imkers (4.3.2).

Brabantse Milieufederatie (BMF)

- Brabantse burgers, stadslandbouwers en volkstuinders, eigenaren van recreatieterreinen en beheerders van golfterreinen bewust maken van de risico's van chemische bestrijdingsmiddelen en stimuleren tot niet chemische, geïntegreerde methoden (4.1.6).
- Tuincentra stimuleren om meer biologische producten en meer ecologisch verantwoorde gewasbeschermingsmiddelen in het assortiment op te nemen en de verkoop van voor bijen schadelijke middelen geheel te staken (4.1.7).
- Versterken van stadsimkeren (4.3.5).

Gemeenten / Streeknetwerken

- Streeknetwerken faciliteren dat er draagvlak tot stand komt bij gemeenten voor het opstellen en uitvoeren van actieplannen (4.2.1. en 4.2.5.) en organiseren afstemming van de actieplannen en kennisuitwisseling tussen gemeenten.
- Gemeenten werken via de actieplannen voor het stedelijke en agrarische gebied aan:
 - een bijvriendelijke inrichting en beheer van openbaar groen, bermen en restruimten.
 - het stimuleren een bijvriendelijke inrichting van particuliere tuinen en het gebruik van biologische onkruidbestrijding ter vervanging van chemische middelen en het bevorderen van bijvriendelijke initiatieven door burgers en vrijwilligers.

Waterschappen

- Bijvriendelijke inrichting en beheer van oevers, kades, dijken, verbindingzones, heringerichte beken, overstromingsvlakten, overhoeken en terreinen van rioolzuiveringsinstallaties.
- Plaatsen van bijenkasten en insectenhotels.
- Het bevorderen van een bloemrijk agrarisch gebied vanuit de samenwerking tussen agrariërs, ANV's / collectieven via ANLb 2016 en Stika.

Brabants Particulier Grondbezit (BPG)

- Bevorderen van een bloemrijk agrarisch gebied vanuit de samenwerking tussen agrariërs, ANV's en imkers (4.2.3).
- Stimuleren van bijenvriendelijker inrichting en beheer van landgoederen en monitoren (4.2.8).
- Inventariseren van landgoederen die in aanmerking komen voor het plaatsen van bijenkasten, verbeteren van het voedselaanbod en sluiten van overeenkomsten met imkers (4.3.3).
- Verkennen van een business-model voor afzet van honing van Brabantse landgoederen (4.3.4).

Food4Bees

- Bijvriendelijk beheren van bermen (4.2.2).
- Doorontwikkelen van het professioneel kenniscentrum voor dracht en drachtbevordering voor (bestuivende) insecten (4.4.2).
- Educatie over bijen op basisscholen bevorderen / opnemen in lesprogramma's; basisscholen maken bijenhotels (4.4.5).
- Faciliteren cursussen "bijvriendelijk tuinieren" (4.4.6).

Brabantse Imkerorganisaties en NBV

- Identificeren van mogelijkheden voor biologische imkerij (4.1.4.).
- Bijeen brengen van vraag en aanbod voor plaatsen van bijenkasten in het agrarische gebied (4.3.1.).
- Organiseren en uitvoeren van initiatieven gericht op educatie en bewustwording van bewoners voor bijen en hun leefgebied (4.3.6).
- Maken van afspraken met terreinbeherende organisaties voor plaatsen bijenkasten (4.3.7.).
- Doorontwikkelen van het professioneel kenniscentrum voor dracht en drachtbevordering voor (bestuivende) insecten. (4.4.2).
- Educatie over bijen op basisscholen bevorderen / opnemen in lesprogramma's; basisscholen maken bijenhotels (4.4.5).
- Faciliteren van cursussen "bijvriendelijk tuinieren" (4.4.6).
- Jaarlijkse enquête onder de imkerorganisaties (NBV) (5.1.4).

Vlinderstichting

- Stimuleren dat gemeenten (biologische) alternatieven inzetten bij de bestrijding van de eikenprocessierups (4.1.3).
- Het borgen van Idylles door met betrokken partijen afspraken te maken over het beheer van de Idylle tot en met 2018 (in agrarisch en stedelijk gebied) (4.2.4/4.2.7).

Terreinbeheerders

- Terreindelen bijenvriendelijker inrichten en beheren en monitoren (4.2.8.).

6.3 Communicatie

Het Meerjarenprogramma geeft een aanzet voor een afname van het bestrijdingsmiddelen, verbetering van het leefgebied en van de imkerpraktijk. De impact van het programma op korte en lange termijn en de borging van blijvende resultaten hangt in sterke mate af van participatie en gedragsverandering in brede lagen van de samenleving. Communicatie speelt daarbij een sleutelrol. Om een gedragsverandering te kunnen realiseren, dienen de doelgroepen te beseffen dat er sprake is van een urgent probleem ten aanzien van bijengezondheid en zich medeverantwoordelijk voelen voor de aanpak ervan. De volgende stap is voldoende kennis vergaren over het vraagstuk, het bedenken en uitvoeren van oplossingen. Zo wordt de basis gelegd voor een gedragsverandering. Het aangaan van samenwerking tussen partners is een belangrijke voorwaarde voor succes.

Dit Meerjarenprogramma is opgesteld door partners die zich bewust zijn van de urgentie van bijenproblematiek en bereid zijn hun eigen communicatiemiddelen in te zetten om partijen binnen hun netwerk te stimuleren deel te nemen aan de uitvoering van het Meerjarenprogramma en de resultaten in de publiciteit te brengen.

Communicatiemiddelen en planning

De provincie Noord-Brabant communiceert in principe digitaal, tenzij de beoogde doelgroep effectiever op andere wijze kan worden bereikt, en maakt gebruik van de bestaande communicatiemiddelen en -kanalen. De trekkers van actiepunten maken gebruik van hun eigen communicatiemiddelen. Het in te zetten middel is afhankelijk van de doelgroep en communicatiedoelstelling.

1. Draagvlakcommunicatie

Doel: het Meerjarenprogramma en het onderwerp bijen op de kaart zetten. Draagvlak ontwikkelen bij gemeenten, particulieren, ondernemers, agrariërs, partners in de voedselketen enthousiasmeren voor deelname aan de uitvoering van het Meerjarenprogramma.

Communicatiemiddelen:

- Opstellen van een heldere eenduidige communicatieboodschap met specifieke boodschap per doelgroep.
- Hiervoor de bestaande informatiekkanalen benutten: Brabant.nl, Brabant Nieuwsbrief, Brabant Magazine, vakbladen ondernemers, Food4Bees infokanalen, sociale media.
- Organiseren van een campagne naar doelgroepen, gekoppeld aan de presentatie van de actieplannen, voorzien van handelingsperspectief.

Organisatie: provincie is aanjager en financiert. Communicatie vindt plaats vanuit de gezamenlijke partners van het Meerjarenprogramma.

Periode: 2015 - 2018

2. Resultatencommunicatie

Doel: inspireren en aanzetten tot handelen door resultaten te laten zien.

Communicatiemiddelen:

- Uitventen van resultaten van de publieksvriendelijke projecten.
- Hiervoor de bestaande middelen van informatiekkanalen benutten: Brabant.nl, Brabant Nieuwsbrief, Brabant Magazine, website, vakbladen ketenpartijen, Food4Bees infokanalen.
- Een deel van het symposium Leefgebieden dat de provincie 2 jaarlijks organiseert, benutten voor de presentatie van de aanpak en resultaten van het Meerjarenprogramma.

Organisatie: provincie is aanjager, partner en deels financierder

Periode: 2015 - 2018

6.4 Begroting

Het Meerjarenprogramma heeft een looptijd tot 2018. De provincie neemt vanuit haar coördinerende en stimulerende rol een belangrijke plaats in voor de financiering van dit Meerjarenprogramma. Om de ambities van het Meerjarenprogramma en afgeleide initiatieven te verwezenlijken zal de provincie in de periode 2015 - 2018 een bedrag van in totaal € 750.000 beschikbaar stellen. Deze middelen worden ingezet voor:

- Cofinanciering:
 - o Uitvoering van actieplannen
- Opdrachten:
 - o Kennisontwikkeling en -uitwisseling: via korte cursussen voor beheerders openbaar groen en studiegroepen voor agrariërs en via ondersteuning kennisinnovatie imkerpraktijk
 - o Monitoring: kartering voedselplanten
 - o Communicatie: communicatie om draagvlak te creëren en om te inspireren door resultaten te laten zien

Het grootste deel van de begroting (ca. 80%) wordt besteed aan de cofinanciering van de uitvoering van actieplannen die het leefgebied van bijen verbeteren. Actieplannen komen alleen voor cofinanciering in aanmerking wanneer deze de leefgebieden van de bij (honingbij en / of wilde bij) verbeteren door maatregelen ten aanzien van inrichting, beheer en bewustwording.

De overige voorwaarden voor cofinanciering worden opgenomen in een nog op te stellen paragraaf Bijenimpuls binnen de Subsidieregeling Natuur en Samenleving.

In de loop van 2015 zal worden verkend of er mogelijkheden zijn voor cofinanciering van de uitvoering van het Meerjarenprogramma via de inzet Europese subsidieprogramma's zoals Interreg V of Life.

Indicatieve jaarlijkse verdeling van de begroting over de onderdelen (x € 1000):

		2015	2016	2017	2018
Cofinanciering actieplannen (totaal ten minste 20 plannen)	€ 590.000	70	220	200	100
Kennisuitwisseling	€ 80.000	20	20	20	20
Monitoring	€ 20.000	10	-	10	-
Communicatie	€60.000	30	10	10	10
Totaal 2015 - 2018	€ 750.000	130	250	240	130